

ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

THE CREATIVE DEVELOPMENT OF THE FUTURE PRESHOOLS TEACHER IN THE OF ART-ACTIVITIES

Статтю присвячено одній з актуальних проблем підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів – творчому розвитку як професіоналів у своїй галузі. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкривається сутність таких понять, як творчість, творчий розвиток. Основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах творчого розвитку особистості майбутніх вихователів дошкільних установ у художній діяльності. Висвітлюються структурні компоненти (аксіологічний, когнітивний, афективно-мотиваційний, творчо-діяльнісний), критерії, показники і рівні сформованості досліджуваного явища. Також у статті розглянуто педагогічні умови творчого розвитку особистості майбутніх вихователів (створення творчого середовища, основними параметрами якого є прийняття, невизначеність, проблемність, створення позитивного емоційного настрою майбутніх вихователів в освітньому процесі, використання технології особистісно орієнтованого навчання).

Ключові слова: творчість, творчий розвиток, майбутні вихователі, художня діяльність.

Стаття посвячена одній з актуальних проблем підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів – творчому розвитку їх як професіоналів в своїй області. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкривається сутність таких понять, як творчість, творческое развитие. Основное внимание сосредотачивается на теоретико-методических основах творческого развития личности будущих воспитателей в художественной деятельности. Освещаются структурные компоненты (аксиологический, когнитивный, аффективно-моти-

вационный, творческо-деятельностный), критерии, показатели и уровни сформированности исследуемого явления. В статье также рассмотрены педагогические условия творческого развития личности будущих воспитателей дошкольных учреждений (создание творческой среды, основными параметрами которой является принятие, неопределенность, проблемность, создание позитивного эмоционального настроения будущих воспитателей в образовательном процессе, использование технологии личностно ориентированного обучения).

Ключевые слова: творчество, творческое развитие, будущие воспитатели, художественная деятельность.

The article is devoted to one of the urgent problems of training future teachers of preschool institutions – their creative development as professionals in their field. The essence of such notions as creativity, creative development are revealed based on the analysis of psychological and pedagogical literature. In article the main focus is on the theoretical and methodological foundations of the creative development of the personality of future teachers of preschool institutions in artistic activities. There are presents structural components (axiological, cognitive, affective-motivational, creative-activity) criteria, indicators and levels of formation of the phenomenon under study are covered. The article also discusses the pedagogical conditions for the creative development of the personality of future educators of preschool institutions (creating a creative environment, the main parameters of which are acceptance, uncertainty, problematicness, creating a positive emotional attitude of future educators in the educational process, the technology of personality-oriented learning).

Key words: creativity, creative development, future educators, artistic activity.

УДК 373:75

Івершинь А.Г.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри теорії
і методики дошкільної освіти
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В умовах нової освітнянської парадигми потребує вдосконалення підготовка майбутніх вихователів, якість професійної діяльності яких зумовлює ефективність творчого розвитку дітей дошкільного віку. Одним зі способів розв'язання цієї проблеми є різнобічна досконала підготовка висококваліфікованих педагогів дошкільних навчальних закладів, спрямована на актуалізацію творчих якостей особистості вихователів [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатом аналізу останніх досліджень доходимо висновків, що виділяються такі аспекти феномена художньої творчості: філософський, психологічний, естетичний і педагогічний.

Філософське дослідження художньої творчості здійснюється філософією культури, яка розглядає творчість у цілому (наукову, художню, технічну) і виявляє її місце і роль у розвитку людської культури.

Естетична теорія творчості (Б. Мейлах, Б. Неменський, О. Рудницька, А. Мелік-Пашаєв) аналізує художню творчість, виявляє його загальні і типові закономірності, розкриває методи вивчення специфіки мистецтва.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблемам художнього і творчого розвитку педагогів дошкільного профілю присвячені дослідження Н. Александрової, А. Антонової, С. Громакової, Е. Дмитрієвої, В. Ібрагімова, О. Лагутіної, Т. Таранової. Формування творчого потенціалу майбутніх вихователів розглянуто А. Лісовською, формування творчості – Г. Тимофєєвою, орієнтацію майбутніх вихователів на творчість – О. Пшеничною. На думку вчених, педагоги (як творчій особистості) властиві такі якості, як ініціативність, самостійність, самоактуалізація, цілеспрямованість, усвідомлена мотивація до творчої педагогічної

діяльності, сформована світоглядна позиція, багатство фантазії.

Водночас низка питань з активізації творчого розвитку майбутніх вихователів залишається ще не достатньо вивченою. Це породжує такі протиріччя:

– зростання складності професійних функцій фахівця дошкільної освіти, підвищення уваги до творчого розвитку особистості дитини і недостатня підготовленість майбутніх педагогів до керівництва творчим розвитком дошкільників засобами зображувального мистецтва;

– необхідність якісних змін у творчому розвитку майбутніх вихователів дітей дошкільного віку і відсутність розробленої дидактичної системи, що відповідає новим освітнім вимогам.

Мета статті – уточнити поняття «творчий розвиток майбутніх вихователів» в образотворчій діяльності, виділити структурні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості досліджуваного явища, розглянути педагогічні умови творчого розвитку особистості майбутніх вихователів на заняттях з образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Для визначення сутності поняття «творчий розвиток майбутніх вихователів» необхідно звернутися до понять «творчість» і «розвиток». Аналіз теоретичних джерел дозволяє дійти висновку, що *творчість* розуміється як процес освоєння матеріальних, духовних, культурних цінностей, накопичених людством, під час якого відбувається формування якостей творця. Виникає питання про існування особливих якостей творчої особистості. Вивченню цього питання присвячені роботи А. Асмолова, Г. Батищева, Д. Богоявленської, Е. Бондаревської, Л. Грімак, А. Спіркина. Так, Г. Батищев розуміє творчість як «проблематизацію власного світу», Н. Бердяєв – як «трансцендентність», «боротьбу, політ в нескінченність», творчість за А. Асмоловим – це «неадаптивність», Д. Богоявленська запропонувала розуміння творчості як «вихід за рамки потрібного, життя» [14], С. Роджерс під творчим процесом розуміє створення нового продукту, що зумовлено унікальністю індивіда, а також матеріалом, подіями, людьми й обставинами життя [10].

Так, дослідження А. Мелік-Пашаєва, Б. Неменського, Е. Новлянської підтверджують, що творчий розвиток є результатом розвитку всіх психічних функцій людини, її розумових здібностей [6; 7].

Е. Бондаревська вважає, що характеристиками творчої особистості є розвинені здібності, потреби в перетворювальній діяльності, чималий обсяг засвоєних знань, умінь, поєднання аналітичного й інтуїтивного мислення, здатність і прагнення до життєтворчості [1].

Дослідження проблеми з творчого розвитку і художньої творчості Ю. Кулюткина, Б. Ананьева, А. Зіся, І. Зязюна, В. Риндак, П. Мещерякова,

О. Отич та інших дозволяє стверджувати, що рівень розвитку художньо-творчої діяльності значно впливає на формування особистісних і професійно-педагогічних якостей студентів вишу [2; 3; 5; 12].

Художньо-творчий розвиток майбутнього педагога, на думку О. Отич, є якісним, системним і динамічним утворенням особистості, що характеризується певним рівнем його естетичного розвитку і художньо-педагогічною освіченістю, свідомістю способів досягнення цього рівня, який призводить до духовно-морального вдосконалення, адаптації до соціального оточення і творчої самореалізації у професійно-педагогічній діяльності. При цьому вчена наголошує, що сформована естетична культура студентів сприяє розширенню художнього пізнання, оцінки, естетичних критеріїв [5]. Як уважає О. Отич, художньо-творчий розвиток майбутніх педагогів слід розглядати в контексті художнього виховання як «сукупність емоційних і творчих здібностей особистості, сформованих засобами мистецтва і спрямованих на активне перетворення дійсності» [5, с. 107].

Художньо-творчий розвиток майбутніх вихователів зумовлений ціннісними орієнтаціями особистості, потребами у творчій діяльності (почуття, смак, оцінка), художніми інтересами, художніми знаннями, вміннями сприйняття, аналізу, які визначають успішність виконання творчої роботи.

Художньо-творчий розвиток особистості виявляється в цілеспрямованій діяльності з освоєння художньо-творчого досвіду, в самоактуалізації, в реалізації індивідуального художньо-культурного розвитку відповідно до інтересів особистості і суспільства.

Отже, під поняттям творчий розвиток особистості майбутніх вихователів в образотворчій діяльності розуміємо системне і динамічне утворення особистості, що характеризується певним рівнем художньої освіченості, сприяє розширенню художнього пізнання, оцінки, призводить до духовно-морального вдосконалення і творчої самореалізації у художньо-творчій діяльності, є проявом ціннісної позиції особистості.

Зважаючи на це, у структурі творчого розвитку особистості майбутніх вихователів виділяємо такі компоненти: *аксіологічний, когнітивний, афективно-мотиваційний, творчо-діяльнісний*.

Аксіологічний компонент творчого розвитку майбутніх вихователів ґрунтується на сприйнятті і засвоєнні художньо-естетичних цінностей, які співвідносяться з життєвою позицією майбутніх вихователів і художньо-педагогічною діяльністю. Аксіологічний компонент відображає неповторність, цінності, ідеали творчої особистості, розуміння духовних цінностей. Як зазначає В. Шубинський, творчість слід визначати як форму діяльності людини, націлену на створення якісно нових для

неї цінностей, важливих для формування особистості як суспільного суб'єкта [14].

Отже, художні і естетичні цінності сприяють формуванню уявлень про прекрасне і потворне, здатності до переживання і співчуття, впливають на формування переконань, свідомості особистості.

Когнітивний компонент творчого розвитку особистості майбутніх вихователів є результатом пізнання дійсності, законів розвитку природи, суспільства й мислення, це «поняття і терміни, факти повсякденного буття, наукові теорії, прийняті у суспільстві норми ставлення до різних явищ життя» [12]. До характеристики знань належать засвоєні поняття, різноманітні образи сприйняття, пам'яті, мислення, образи предметів і явищ навколишнього світу. Згідно з цим, у контексті теоретичного навчання у процесі здобуття професії вихователя студенти мають засвоїти систему знань, яка забезпечить формування творчої активності в різних видах художньо-педагогічної діяльності. До неї входять естетико-педагогічні, культурологічні, естетичні та художньо-творчі знання. Їх засвоєння для майбутніх вихователів становить підґрунтя естетичного пізнання, сприяє вдосконаленню інтелектуальних процесів та розвиває потребу в самостійній художньо-творчій діяльності. Художні знання для майбутнього вихователя є основою формування його художнього світогляду, розвитку творчого сприйняття, де особливу роль відіграє здібність створення художнього образу, асоціативність і метафоричність мислення, особлива вразливість і емоційне сприйняття дійсності.

Критеріями оцінки творчої діяльності студентів дошкільного факультету обрано особистісні характеристики (сприйняття, уявлення, уява), специфічні знання, зокрема образотворчу грамотність, творчу активність.

У структурі творчої особистості майбутніх вихователів таким компонентом ми визначаємо *афективно-мотиваційний*, який передбачає здатність особистості до переживання прекрасного в навколишній дійсності і мистецтві. Цей складник є провідним у формуванні творчості майбутнього вихователя, оскільки процес творчого розвитку особистості починається з формування потреби і художнього сприйняття, що викликає емоції і почуття як своєрідне особистісне ставлення до навколишньої дійсності. За С. Рубінштейном, емоції «є одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності й поведінки, спрямованих на задоволення актуальних потреб» [11, с. 257]. Емоції викликають переживання, оцінку дійсності, вони зумовлюють виникнення пізнавальної діяльності. Отже, естетичні емоції для майбутнього вихователя стають настільки значущими, як самодостатні переживання, де повнота емоційного переживання допомагає розкрити естетичну сутність предметів, визначити харак-

тер оцінної реакції. Від глибини естетичних емоцій майбутнього вихователя залежить сутність проникнення в естетичне явище, оцінка його естетичних властивостей.

Характеристики, що забезпечують активність особистості, представлено *творчо-діяльним* компонентом. Це ініціативність, самостійність, творча імпровізація, продуктивна творча діяльність, що призводить до актуалізації загальних педагогічних умінь у творчому плані. Наявність цього компонента зумовлює необхідність творчості і робить можливим створення неповторного змісту продукту творчої діяльності, яке породжене потребою в самовираженні і саморозвитку, самовдосконаленні.

Результати дослідження дозволили виділити три рівні прояву якостей особи майбутнього педагога: високий, достатній і низький.

Приведемо опис високого рівня творчого розвитку особистості майбутніх вихователів відповідно до вказаних компонентів. Так, орієнтація на загальнолюдські і духовні цінності виявляється як стійка внутрішня детермінанта поведінки. Усвідомлення загальнолюдських і духовних цінностей на особистісному рівні, а також цінності іншої людини. Усвідомлення необхідності виявлення і розвитку всіх своїх сутнісних сил, потреба в самовихованні, усвідомлення власної індивідуальності і неповторності.

Майбутні вихователі відрізняються добре розвинутих сприйняттям (цілісність, точність, емоційність), пам'яттю, мисленням, здібністю до асоціативності, алегоричності, метафоричності. Образи уяви оригінальні, різноманітні. Добре розвинуто цілісне сприймання дійсності, творче суб'єктивне бачення зображення, відчуття форми, вміння обґрунтувати художній задум. Художні знання майбутніх вихователів (у галузі кольорознавства, володіння техніками зображення, композиційні закономірності) є основою формування художнього образу.

Високий рівень творчого розвитку майбутніх вихователів в емоційній сфері характеризується наявністю емоційного співпереживання, яке пов'язане з усвідомленням об'єкта сприйняття як емоційного. Розвинуто сприйнятливості до емоцій, закладених у творах мистецтва й інших естетичних об'єктах. У студентів добре розвинуто чутливість і емоційну експресію.

У мотиваційній сфері виявляється стійкий інтерес до художньої діяльності, упевненість у своїх можливостях, стійкий характер пізнавальних мотивів, прояв активності, самостійності в навчанні, інтерес до складних проблем, наполегливість у вирішенні поставлених перед собою завдань, прагнення до самовираження, самореалізації й особистісного саморозвитку, прагнення до творчих досягнень.

Студенти виявляють активність у художньо-творчій і професійно-пізнавальній діяльності, характеризуються ініціативністю, самостійністю, творчою імпровізацією. Загальні педагогічні уміння актуалізуються у творчому плані.

Специфікою навчання студентів дошкільного факультету основам образотворчого мистецтва є особлива організація навчального процесу, де алгоритм підготовки з образотворчого мистецтва майбутніх вихователів збігається з алгоритмом підготовки дошкільників з образотворчої діяльності. Для реалізації завдань із творчого розвитку особистості майбутніх вихователів обрано такі педагогічні умови.

Створення на заняттях творчого середовища, основними параметрами якого є прийняття, невизначеність, проблемність.

У науковій літературі (Е. Бондаревська, Л. Ефремова, А. Лобова, С. Масловська, Л. Новикова) під педагогічним середовищем розуміється певним чином організована і структурована система сукупність матеріальних, організаційних і духовних чинників, що визначають ставлення особистості до навколишнього світу, формують визначене світосприймання, образне мислення, ціннісні орієнтації, способи самовираження і самореалізації. Л. Виготський стверджував, що середовище є саме умовами діяльності людини, під час якої відбувається опанування суспільно-історичним досвідом, світом культури.

За завданням дослідження організовано творче середовище на заняттях з образотворчого мистецтва. Під творчим середовищем розуміємо створення найбільш комфортних зовнішніх умов, що впливають на творчий розвиток майбутніх вихователів. Основними параметрами творчого середовища обрано прийняття, невизначеність і проблемність [4].

Середовище, в якому творчість могла б актуалізуватися, мусить мати високу міру невизначеності і потенційну багатоваріантність (багатство можливостей). Невизначеність стимулює пошук власних орієнтирів, а не прийняття готових, багатоваріантність забезпечує можливість знаходження.

Прийняття будується на пошані думки, прихильності до особистості, гуманізмі, не залежить від її емоційного, соціального, ментального і творчого розвитку стану людини.

Проблемність творчого середовища впливає на особисті і когнітивні зміни, на формування дивергентного (продуктивного, творчого) мислення.

Нами створювалися такі умови, за яких у студента знімалася скутість, невпевненість у своїх силах. Так, під час вивчення теми «Композиція. Засоби композиції: рапорт, симетрія й асиметрія» студентам пропонувалося виконати завдання, використовуючи різну техніку. Так, виразити композиційні протилежності можна в об'ємі і на пло-

щині: через складання натюрморту з предметів різної величини і кольору, komponуючи журнальні вирізки в техніці колажу, застосовуючи природні матеріали (каміння, черепашки, насіння), використовуючи техніку ліплення, графіки або творчо комбінуючи техніки. У цих умовах проблемна ситуація вирішувалася творчим шляхом, оскільки недостатність вихідних даних дозволяла запропонувати нестандартні варіанти, що, безумовно, розширювало можливості її вирішення.

Таким чином, створюване педагогом творче середовище сприяло формуванню творчого розвитку студентів (довіра своєму досвіду, своїм силам і можливостям, свобода в прояві нестандартних, оригінальних ідей, висунення сміливих гіпотез, знаходження проблем у загальновідомому тощо).

Друга педагогічна умова – використання технології особистісно орієнтованого навчання, співтворчості, що забезпечує суб'єктну позицію майбутніх вихователів у процесі професійної підготовки, особистісне зростання і розвиток.

Сутністю творчої взаємодії педагога і студента є організація спілкування таким чином, щоб дати можливість кожному реалізувати свій творчий потенціал, пізнати свою індивідуальність, розвинути творчі здібності. Це складний спільний пошук нових смислів, образів, засобів. Співпраця організовувалась як спільна діяльність, яка характеризується єдністю мети, організацією й управлінням діяльністю, розділенням функцій, дій, операцій, наявністю позитивних міжособистісних стосунків.

Основними формами навчання були дискусії, захист проєктів, практикуми, воркшопи, використання особистісного досвіду в діалозі учасників освітнього процесу, забезпечення рівноправних позицій студентів із викладачем. Так, розширювати творчий досвід студентів пропонувалося у таких дискусіях: «Концептуальні положення сучасної педагогіки щодо художньо-естетичного виховання дошкільників», «Художня діяльність як засіб творчого розвитку особистості дитини дошкільного віку», «Компетентність педагога-вихователя у галузі творчого розвитку особистості дошкільників».

Це стимулювало залучення особистісного досвіду студентів у діалог учасників освітнього процесу.

На факультеті дошкільної педагогіки і психології організовано соціокультурний проєкт – художню галерею «Дитячий образ в мистецтві», художній проєкт «Художники Одеси», «Діалог музики і живопису. В. Свірідов – В. Кандинський»; разом зі студентами з Китайської Народної Республіки реалізовано проєкт «Мистецтво Китаю (гравюра і поезія)». У межах діяльності науково-творчої лабораторії організовано такі проєкти: «Світ Реріха» (разом із музеєм Реріха); «Одеса у творчості К. Костанді». Програми «Я – художник», «Академічний малюнок і живопис» сприяли придбанням

студентами образотворчих умінь, стійкої потреби в пізнанні і творчості, максимальної реалізації себе як творчої особистості, а також у предметному, соціальному, професійному та особистісному самовизначенні.

Третя умова – створення позитивного емоційного настрою майбутніх вихователів в освітньому процесі.

Ми виходили з того, що художньо-творча діяльність студентів, пов'язана зі сприйняттям і пізнанням художніх цінностей, регулюється емоційними реакціями. Художник постійно має справу з вираженням і переданням різних емоційних станів, оскільки художня творчість спрямовує настрій, за яким відтворюється думка й образ. Емоції супроводжують пізнання нового, відкриття художньої істини. Таким чином, наявність розвиненої емоційної сфери студента має велике значення для його творчого розвитку, формування особистості тощо.

У процесі емоційного сприйняття творів мистецтва ми використовували такі прийоми, як ідентифікація себе з художнім образом, перенесення себе в простір і час уявного образу й ототожнення з його емоційним станом, емпатія як збагнення емоційного світу художнього твору, що виявляється у формі співпереживання, емоційної чуйності.

У дослідницькій роботі застосовано такі методи самосвідомості, як самоспостереження, самоаналіз, рефлексія, яка сприяла здобуттю даних спостереження за розвитком процесу творчого потенціалу. При цьому студент бакалаврату є одночасно суб'єктом і об'єктом самоспостереження, оскільки є носієм безпосереднього досвіду, який сформувався у конкретному середовищі.

Результати запропонованої нами методики творчого розвитку майбутніх вихователів відстежувались за результатами творчих робіт, виконаних студентами на заняттях з образотворчого мистецтва.

Результати зіставлення успішності студентів контрольної та експериментальної груп дають підставу зробити висновок про те, що запропонована нами методика може бути визнана досить перспективною. Статистичне оброблення результатів засвідчує значущість результату в експериментальній групі.

Діагностика ефективності проведеної експериментальної роботи продемонструвала зміни у рівнях творчого розвитку майбутніх вихователів. Знизився процент низького рівня в експериментальних групах майбутніх вихователів і відповідає 8,3%; достатній рівень – 52%; високий – 39,7%. Таким чином, зафіксовано зростання кількості студентів, які опинилися на більш високому рівні творчого розвитку.

Висновки. Зіставлення показників рівня розвитку художньо-творчих здібностей студентів в експериментальній і контрольній групах після закінчення експерименту дозволяє зробити висновок про те, що зміни в експериментальній групі є результатом цілеспрямованого педагогічного впливу. Загалом, спостерігаємо підвищення рівня творчого мислення, інтелектуального розвитку, а також особистісної зрілості, що свідчить про стійкість цих процесів у творчому розвитку майбутніх вихователів. До питань, які потребують подальшого розгляду, можна віднести дослідження динаміки й закономірностей творчого розвитку майбутніх вихователів у образотворчій діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на-Дону, 1983.
2. Зязюн І.А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2000. № 1. С. 11–24.
3. Кулюткин Ю.Н. Творческое мышление и профессиональная деятельность учителей. *Вопросы психологии*. 1986. № 2. С. 21–30.
4. Меерович М.И., Шрагина Л.И. Технология творческого мышления: Практическое пособие. Мн.: Харвест: Москва: АСТ, 2000. 432 с.
5. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: моногр. Чернівці. Зелена Буковина. 2009. 752 с.
6. Мелик-Пашаев А.А. Становление личности при подготовке профессионала. *Творчество*. 1982. № 2. С. 23–24.
7. Неменский Б.М. Мудрость красоты. О проблемах эстетического воспитания: Кн. для учителя. Москва, 1987. 227 с.
8. *Философский словарь* /Под ред. И. Т. Фролова. 5-е изд. 1987. 590 с.
9. Психология процессов художественного творчества /Ред. В.С. Мейлах и Н.А. Хренов. Ленинград: Наука. 1980. 284 с.
10. Роджерс К. Творчество как усиление себя. *Вопросы психологии*. 1990. №1. С. 164–168.
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Москва, 1976. 424 с.
12. Рындак В.Г. Теоретические основы развития творческого потенциала учителя (в процессе педагогических инноваций). Москва: Пед. вестник, 1998. 116 с.
13. Фохт-Бабушкин Ю.У. Художественная культура: проблемы изучения и управления. Москва: Наука, 1986. 235 с.
14. Шубинский В.С. Предмет, задачи и сущность педагогики творчества. Новые исследования в педагогических науках/ Сост. И.К. Журавлева. Москва: Педагогика, 1987. Вып. 2 (50). 72 с.